

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.32>**Мирошниченко Ю. М.,**

кандидат юридичних наук, голова

Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області

ЗАВДАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА МЕТОДИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті сформовано завдання початкового етапу судового провадження, на якому суддя має спрогнозувати розвиток судової ситуації та вибрати варіанти своїх дій, здатні забезпечити оптимальний хід з'ясування встановлених під час досудового провадження обставин і перевірку їх доказами. В процесі оцінювання ситуації, що склалась на момент закінчення розслідування та віддзеркалена в обвинувальному акті, суддя закладає фундамент програми судового розгляду.

З огляду на відсутність у розпорядженні суду матеріалів кримінального провадження констатовано дефіцит інформації, необхідної для ефективної організації своєї діяльності, та пов'язану з цим складність підготовки до судового розгляду, забезпечення його безперервності та оперативності. Наголошено на важливості розроблення в межах базової судової методики рекомендацій, які б сприяли оптимізації судового розгляду кримінальних справ від моменту отримання суддею обвинувального акта. Запропоновано методи подолання негативного впливу фактору інформаційної невизначеності на реалізацію судом завдань підготовчого провадження, алгоритми дій та рішення головуючого щодо забезпечення дотримання встановленого законом строку призначення справи до розгляду. Наголошено на тому, що суддям слід вимагати від професійних представників сторін безумовного дотримання узгодженого з ними графіку судового розгляду, бути наполегливими у донесенні до їх розуміння того, що змінити його може лише суддя, головуючий у справі, а не визначені сторонами чи іншими судами будь-яких інстанцій пріоритети.

В результаті проведеного дослідження автор доходить висновку про те, що використання запропонованих у статті підходів до вивчення обвинувального акта, досудової доповіді, інших документів, наданих суду учасниками кримінального провадження, аналізу їхньої поведінки під час підготовчого судового засідання, а також характеру заявлених ними клопотань та результатів їх обговорення дасть змогу суду отримати орієнтувальну інформацію, необхідну для прогнозування тактики сторін, ситуацій судового розгляду та оптимізує його організацію.

Ключові слова: криміналістика, судова методика, підготовче судове провадження.

Miroshnichenko Yu. M. Tasks of the initial stage of proceedings and methods of its implementation

Abstract. The article formulates the task of the initial stage of the trial, in which the judge must predict the development of the court situation and choose options for their actions that can ensure the optimal course of clarifying the circumstances established during the pre-trial proceedings and verifying them with evidence. In assessing the situation at the end of the investigation and reflected in the indictment, the judge lays the foundation for the trial program.

Due to the fact that the court does not currently have the materials of the criminal proceedings, there is a lack of information necessary for the effective organization of its activities, and the associated difficulty of preparation for the trial, ensuring its continuity and efficiency. Emphasis is placed on the importance of developing recommendations within the basic judicial methodic that would help to optimize the trial of criminal cases from the moment a judge receives an indictment. Methods of overcoming the negative impact of the factor of information uncertainty on the implementation by the court of the tasks of the preparatory proceedings, algorithms of actions and decisions of the chairman to ensure compliance with the statutory deadline for the appointment of the case for consideration. It is emphasized that judges should require the professional representatives of the parties to adhere unconditionally to the agreed schedule of proceedings, to be persistent in informing them that it can be changed only by the presiding judge, and not by the parties or other courts of any instance.

As a result of the study, the author concludes that the use of the approaches proposed in the article to study the indictment, pretrial report, other documents provided to the court by participants in criminal proceedings, analysis of their behavior during the preparatory hearing, as well as the nature of their motions and results their discussion will allow the court to obtain indicative information needed to predict the tactics of the parties, the situations of the trial and optimize its organization.

Key words: criminalistics, judicial methodic, preparatory court proceeding.

Постановка проблеми. Важливим теоретичним завданням, вирішення якого вимагає побудова системи комплексів методико-криміналістичного забезпечення судового провадження, є створення базової судової методики, що має стати відправною точкою для формування методик нижчого рівня. За своїм змістом вона повинна розкривати діяльність суду на всіх етапах судового провадження, давати поради з вибору його напрямів, проведення процесуальних дій, використання найбільш доцільних засобів впливу на типові судові ситуації.

Метою статті є презентація авторських рекомендацій щодо зниження рівня інформаційної невизначеності стосовно завершальної слідчої ситуації як необхідної умови реалізації судом провідного тактичного завдання початкового етапу судового провадження.

Стан дослідження. Дослідженню окремих аспектів проблеми побудови методики судового розгляду кримінальних справ присвячено роботи Є.Б. Анісімова, В.І. Алексеїчук, В.К. Гавло, В.А. Журавля, М.В. Зюзіної, Д.В. Кіма, А.О. Кирилової, І.І. Когутича, А.А. Корчагіна, О.Ю. Корчагіна, О.С. Кудрявицького, Р.Л. Степанюка, Г.Є. Хорошевої, С.Н. Чурилова, Б.В. Щура та інших вітчизняних і закордонних криміналістів. Проте виконана ними, безумовно, необхідна й значуща для розвитку цього напрямку криміналістичної науки робота поки не привела до створення хоча б загально узгодженої теоретичної конструкції, що посіла б чільне місце в системі криміналістики.

Виклад основного матеріалу. Завданням початкового етапу судового провадження є процесуальне та організаційне забезпечення проведення судового розгляду, ефективність якого значною мірою залежить від повноти, всебічності та ретельності його підготовки [1, с. 5]. На цьому етапі суддя має спрогнозувати розвиток судової ситуації та вибрати варіанти своїх дій, здатні забезпечити оптимальний хід з'ясування встановлених під час досудового провадження обставин і перевірку їх доказами. В процесі оцінювання ситуації, що склалась на момент закінчення розслідування й віддзеркалена в обвинувальному акті, суддя закладає фундамент програми судового провадження.

Не складно уявити, в яких надскладних умовах судді доводиться вживати наведених заходів, адже якщо в ті часи, коли він від початку судового провадження мав у своєму розпорядженні всі матеріали досудового розслідування й планування здійснювалося на його підготовчих етапах, то в умовах чинного законодавства ця діяльність переноситься на початок процедури судового розгляду і стає по-справжньому можливою тільки після надання суду наявних у сторін доказів. Водночас з огляду на принцип безперервності судового розгляду суд має для цього обмаль часу, тому надважливим завданням теорії криміналістичного забезпечення судового провадження [2] є розроблення в межах базової судової методики рекомендацій, які б сприяли ефективній організації розгляду кримінальних справ від моменту отримання суддею обвинувального акта.

Попри те, що передане до суду кримінальне провадження для з'ясування ситуаційних факторів малоінформативне, оскільки, окрім обвинувального акта та додатків до нього, не містить жодних інших матеріалів досудового розслідування, що істотно ускладнює попередню оцінку криміналістичної ситуації по справі, деяку орієнтуючу інформацію все ж таки можна почерпнути з обвинувального акта, який повинен містити, зокрема, анкетні відомості обвинуваченого. Крім прізвища, ім'я, по батькові, дати та місця народження, місця проживання та громадянства, зазначення яких в обвинувальному акті вимагається законом, на практиці серед анкетних даних наводяться відомості про сімейний стан обвинуваченого, місце його роботи, попередні судимості, наявність яких дає загальне уявлення про соціальний статус, деякі риси психологічного портрета особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, що є важливим елементом ситуаційного прогнозу судового розгляду.

Особистісна характеристика обвинуваченого може бути доповнена під час підготовчого судового засідання шляхом спостереження за його поведінкою, мовою (використання жаргонної лексики тощо). Доволі пізнавальними в цьому аспекті можуть стати наведені в обвинувальному акті фактичні обставини кримінального правопорушення та відомості про обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання. Наприклад, вчинення злочину з особливою

жорстокістю відносно малолітньої особи або особи похилого віку, вагітної жінки суттєво доповнює психологічний портрет обвинуваченого.

Відомості про його щире каяття, сприяння розкриттю злочину та викриттю співучасників, відшкодування завданих збитків, окрім того, що певним чином характеризують особу, дають підстави позитивного прогнозу щодо подальшого руху справи. Аналіз викладених в обвинувальному акті фактичних обставин кримінального правопорушення та формулювання обвинувачення дає змогу з'ясувати кількість обвинувачених, кількість епізодів злочинної діяльності, її кримінально-правову кваліфікацію, що також є важливими факторами формування ситуації судового розгляду.

Певні відомості, що мають криміналістичне значення, містяться у додатках до обвинувального акта. Реєстр матеріалів досудового розслідування дає змогу отримати деякі дані про обсяг доказів, які можуть стати предметом судового дослідження, про застосований до обвинуваченого запобіжний захід, інші види забезпечення кримінального провадження. Наявність цивільного позову та його зміст інколи дають уявлення про позицію потерпілого по справі. Трапляються випадки фіксованої слідчим відмови підозрюваного від ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, надання розписки про отримання копії обвинувального акта, що свідчить про його ставлення до висунутого обвинувачення та характер відносин між сторонами кримінального провадження.

Головуючий має докласти максимуму зусиль щодо використання наданих законом можливостей для реалізації завдань підготовчого провадження задля запобігання ускладнень судового розгляду. Зокрема, він має бути наполегливим у з'ясуванні питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді, та осіб, які мають бути викликані до суду для допиту. Вкрай небажано відкладати вирішення питання щодо виклику свідків, спеціалістів, експертів на початок процедури судового розгляду, що обов'язково приводить до його відкладення.

Безперервність судового розгляду вимагає, аби вже на етапі підготовчого судового провадження головуючий мав чітке уявлення про склад осіб, які братимуть участь у судовому

розгляді, та вичерпний список осіб, що будуть допитуватися в судовому засіданні. Саме до такої організації процесу суд повинен всіляко спонукати суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Оптимальне визначення термінів виклику учасників судового засідання, розподілення їх у часі хоча би по днях, а у складних справах – протягом дня дадуть змогу досягти економії часу та певного підвищення ефективності їх участі в судовому засіданні, виключивши повторні виклики, просиджування свідків в очікуванні виклику до зали судового засідання, а потім неявку в наступне засідання тощо.

Розглядаючи клопотання учасників кримінального провадження про допит тих чи інших осіб, суддя повинен вимагати аргументації його необхідності, маючи на увазі, що вона буде обґрунтованою за умови наведення обставин, для доведення яких викликається свідок, або доказів, дослідження яких вимагає спеціальних знань чи професійних навичок, тому заслуговує на підтримку рекомендація авторів Настільної книги судді, згідно з якою під час підготовки справи до судового розгляду головуючий може поставити сторонам питання про їхні плани щодо надання доказів під час розгляду справи та бачення ними приблизних часових термінів. Надані відомості суддя може використати для планування розгляду справи [3, с. 167–168].

Суттєвим чинником розвитку судової ситуації є ставлення підсудного до висунутого проти нього обвинувачення. Ось чому важливо вдатися до тактично грамотного з'ясування позиції сторони захисту, що дасть змогу значно зекономити час, сили й засоби. Попри те, що вона може змінитися як у несприятливий бік, так і у сприятливий для судового розгляду бік, її бажано з'ясувати заздалегідь. Законом не передбачена можливість з'ясування цієї обставини під час підготовчого судового засідання. Проте для досягнення судом організаційно-тактичних цілей цього етапу судового провадження слід звертати увагу на непрямі ознаки визнання чи заперечення обвинуваченим своєї провини.

Крім означеної нами інформації, що може бути почерпнута з обвинувального акта та додатків до нього, деякі висновки можна зробити з огляду на характеру заявлених

клопотань. Скажімо, клопотання про здійснення судових викликів або витребування певних документів дає підстави прогнозувати дослідження під час судового розгляду зібраних сторонами доказів у повному обсязі, що свідчить про незгоду захисту з обвинуваченням або його окремими положеннями.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право вибрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, вибраний щодо обвинуваченого. Під час розгляду таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу (ч. 3 ст. 315 КПК). Зокрема, суд має перевірити обґрунтованість застосування запобіжного заходу щодо обвинуваченого, пов'язаного з обмеженням його права на свободу та особисту недоторканність, і ухвалити вмотивоване рішення, незважаючи на те, чи закінчився строк дії ухвали слідчого судді, постановленої на стадії досудового розслідування про вибір такого запобіжного заходу [4].

Істотну складність являють ситуації оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що підлягають розгляду під час підготовчого провадження в суді (ч. 2, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 309 КПК). Попри ускладнення ситуації, такі скарги разом із клопотаннями прокурора про вибір запобіжного заходу та доданими до них матеріалами досудового розслідування можуть виявитися достатньо корисними з точки зору отримання інформації, необхідної для належної організації судового розгляду. Доводи та заперечення сторін щодо цього зазвичай містять важливі для передбачення розвитку судової ситуації відомості.

У підготовчому судовому засіданні суд у передбачених законом випадках за власною ініціативою або за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника вирішує питання щодо складання досудової доповіді, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку підготовки такої доповіді (ч. 5 ст. 314 КПК). В ситуаціях недостатньої інформаційної визначеності не варто нехтувати такою можливістю, адже досудова доповідь повинна містити відомості про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, його особистісні характеристики (кон-

троль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами), ставлення обвинуваченого до правопорушення тощо [5]. Вона не може використовуватися в кримінальному провадженні як доказ винуватості підсудного у вчиненні злочину (ст. 314-1 КПК), проте разом зі своїм основним призначенням (забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про захід покарання) цілком застосовна як джерело криміналістично значущої інформації.

Планування судового розгляду передбачає прогнозування строків його проведення, що залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів. Судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення (ч. 2 ст. 316 КПК), що без належної організації судового провадження надзвичайно складно, скоріше неможливо, зробити, особливо у випадках, коли справа розглядається колегіальним складом суду, а дату та час судового засідання головному доводиться узгоджувати з членами колегії, декількома захисниками та прокурором. Забезпечити дотримання встановленого законом строку в таких ситуаціях можна такими шляхами.

1) Протягом п'яти днів з дня отримання обвинувального акта, клопотання про вжиття примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності головуючий у робочому порядку узгоджує з професійними учасниками судового провадження дату судового розгляду (якщо прогнозується тривалий процес, то календарний план), з'ясовує можливість прибуття до суду інших осіб, які братимуть участь у судовому розгляді (закон не обмежує певним строком період від надходження обвинувального акта до суду до початку судового розгляду). Водночас узгоджується дата підготовчого судового засідання в межах десяти днів, що передують судовому розгляду (зазвичай проведення підготовчого судового засідання не вимагає багато часу, тому дату його проведення узгодити значно простіше).

2) Головуючий планує проведення підготовчого судового засідання таким чином, аби

відразу після його закінчення перейти до судового розгляду. Такий прийом не заборонено законом, але наміри суду не повинні стати несподіванкою для сторін, які мають бути готовими до розгляду справи по суті. В цьому разі справа зі сприятливою судовою ситуацією може бути розглянута протягом робочого дня. Якщо ж у кримінальному провадженні склалася несприятлива ситуація, достатньо провести підготовчі процесуальні дії, почати судовий розгляд, дійти до етапу дослідження доказів, можливо, дослідити або приступити до дослідження наданих сторонами документів, речових доказів. Проблемні судові ситуації, як правило, вимагають допиту свідків, виклик яких є передбаченою законом підставою для відкладення судового засідання (п. 1 ч. 2 ст. 322 КПК). Таким чином, суд дотримається процесуальних строків, на законних підставах відкладе розгляд справи, узгодить графік розгляду справи з представниками сторін та отримає час для аналізу судової ситуації з урахуванням одержаної інформації.

Стосовно визначення дати та часу судового засідання доречно зауважити, що в судовій практиці збільшилося число випадків, коли в судові засідання не з'являються без попередження не тільки обвинувачені, свідки чи потерпілі, але й обвинувач чи захисник. Найчастіше це відбувається через зайнятість в іншому провадженні. Об'єктивна причина цього полягає у нездатності суду забезпечити суворе дотримання принципу безперервності судового розгляду через відсутність належного законодавчого забезпечення підготовчого судового провадження. Без повернення цього правила початкового змісту не буде вирішена

ані означена проблема, ані багато інших. За наявних реалій суддям залишається вимагати від професійних представників сторін безумовного дотримання узгодженого з ними графіку судового розгляду, донесення до їх розуміння того, що змінити його може лише головуючий у справі, а не визначені сторонами чи іншими судами будь-яких інстанцій пріоритети.

Висновки. Вважаємо, що використання запропонованих підходів до вивчення обвинувального акта, досудової доповіді, інших документів, наданих суду учасниками кримінального провадження, аналізу їхньої поведінки під час підготовчого судового засідання, а також думок сторін стосовно питань, зазначених у ст. ст. 314–315 КПК, характеру заявлених ними клопотань та результатів їх обговорення дасть змогу суду отримати орієнтуючу інформацію, необхідну для прогнозування тактики сторін, ситуацій судового розгляду, а також оптимізує його організацію. Водночас констатуємо, що створені законодавцем умови «інформаційної ізоляції суду» щодо обставин і результатів досудового розслідування істотно ускладнили реалізацію завдань підготовчого судового засідання, унеможливили ефективну організацію судового розгляду справи, що негативно позначилось на оперативності кримінального судочинства та, як наслідок, на забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Ситуація інформаційної невизначеності початкового етапу судового провадження потребує корегування чинного законодавства, внесення пропозицій щодо змін у нього в подальших дослідженнях автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошовий, Ю.М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право, 2012. 664 с.
2. Мирошніченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: від ідеї до теорії. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 211–216.
3. Марчук Н.О. та ін. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження). Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 р. № 1-р/2017. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 17.06.2021).
5. Порядок складення досудової доповіді : затверджено Наказом Міністерства юстиції від 27 січня 2017 року № 200/5 ; зареєстровано в Міністерстві юстиції 27 січня 2017 року за № 121/29989. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: 17.06.2021).